

KAPITTEL 9

Realitetsorientering? Kategorisering av kvinner med fluktbakgrunn i Agder

May-Linda Magnussen Universitetet i Agder

Mona Alasow Universitetet i Agder

Hanne Haaland Universitetet i Agder

Hege Wallevik Universitetet i Agder

Abstract: This chapter concerns categorization that women who have come to Norway and Agder as refugees from non-Western countries are subjected to on their way towards employment and life in Norway. The categorizing we write about is being done by welfare state professionals, volunteers and others, and it can make women with refugee backgrounds appear pitiful and incapable, some of them to quite an extent. This has negative consequences for the women and for society at large. We show how this categorizing is often a by-product of good intentions. Still, we argue that this practice should be understood as shaped by colonial understandings, that it is a subtle form of racism, and that it may be particularly widespread in Agder. However, we also show how many other institutional and societal forces are at play. We gradually zoom in on how employees in the Norwegian work and welfare administration (NAV) use generalized, problem-oriented understandings in their work with refugees. We also reflect on how mapping forms can steer them in this direction. With this chapter, we want to raise awareness of and inspire reflection on societal and institutional forces that may make NAV employees and other welfare state professionals work in ways that can harm the people we as a society are trying to help. We also want to inspire reflection about challenging such forces.

Keywords: refugees, gender, racism, integration, NAV, institutional ethnography

Innledning

Dette kapitlet handler om kategorisering av mennesker. Det handler om det vi gjør når vi sorterer mennesker med et eller flere fellestrekk i kategorier som er tilgjengelige for oss, og tenker generaliserende om disse menneskene eller deres situasjoner. Kategorisering innebærer å forenkle vår komplekse virkelighet og gjøre den mer håndterbar. Det er noe vi alle, både i og utenfor Agder, driver med og rammes av. Det er også noe vi mennesker har drevet med og blitt rammet av gjennom historien, slik denne boka viser. Samtidig har vi god grunn til å tro at noen mennesker – på visse steder og til visse tider – opplever å bli kategorisert mer enn andre, og at kategoriseringens konsekvenser også er mer alvorlig for dem enn hva som gjelder for andre. Mye tilsier for eksempel at det særlig kan gjelde mennesker som store deler av befolkningen i en bestemt kontekst definerer som noen «Andre» – som de annengjør (Spivak, 1985; Østby, 2011). Det betyr at kategorisering av mennesker også kan forstås som formet av maktforskjeller i samfunnet, og som bidragende til å reprodusere slike maktforskjeller. Denne praksisen kan med andre ord forstås som maktutøvelse (Fernandes & Rugkåsa, 2023; Smith, 2005). Vi baserer oss på en slik forståelse.

I kapitlet skriver vi om kategorisering av en gruppe mennesker som sannsynligvis ofte annengjøres, og som har relativt lite makt i Norge og Agder i dag. Vi skriver om kategorisering kvinner som har flyktet til Norge og Agder fra land utenfor Vesten kan utsettes for av ansatte i velferdsapparatet, frivillige og andre, på sin vei mot lønnet arbeid og et godt liv i Norge. Vi skriver også om en bestemt type kategorisering, nemlig kategorisering som kan bidra til å stakkarsliggjøre flyktninger, og særlig (visse) kvinner med fluktbakgrunn. Slik praksis kan få flyktninger, og særlig visse flyktninger, til å fremstå som lite kapable, noe som har negative konsekvenser både for flyktningene og for samfunnet for øvrig.

Mye forskning tyder på at kvinner fra Asia og Afrika, og særlig muslimske kvinner, ofte forstås som å ha et spesielt stort behov for å hjelpes eller «reddes», mens menn i samme kategori ofte mistenkeliggjøres og forstås som dem de nevnte kvinnene skal reddes fra (Abu-Lughod, 2002; Berg et al., 2010; Bhattacharyya, 2008; Herz, 2018; Mulinari & Lundqvist, 2017; Walle, 2010). I forskningen vår ser vi også tegn til at kvinner med fluktbakgrunn kan oppleve mer stakkarsliggjøring enn hva menn med slik bakgrunn gjør. Det er en av grunnene til at vi retter vår oppmerksomhet mot kvinner i dette kapitlet.

Vår inngang til kapitlets tematikk

For noen år siden intervjuet vi Margrethe,¹ som jobbet med å hjelpe flyktninger å komme i jobb i en liten kommune i Agder. Da vi stilte et åpent spørsmål om hvordan hun gikk frem for å hjelpe flyktninger med dette, viste hun oss et skjema hun brukte for å «kartlegge flyktningene» i starten av arbeidet. Hun viste oss at flyktningene av og til sa ting som ikke passet inn i eller som det ikke var plass til i skjemaets «bokser», og at hun dermed noterte ned en del ting i marginen. Margrethe fortalte også at hun ofte tenkte på *når* hun skulle «knuse drømmene» til flyktningene. Hun snakket som om deres drømmer om utdanning og jobb *måtte* knuses, og som om det eneste hun kunne gjøre fra eller til, var å finne det minst smertefulle tidspunktet å gjøre denne knusingen på. Også flere andre profesjonelle vi har snakket med og deltatt i møter med, har snakket – på en selvfølgelig og tattfor-gitt måte – om lignende praksis. Flere brukte imidlertid et begrep som i mindre grad tiltrakk seg oppmerksomheten vår: De snakket om behovet for å «realitetsorientere» flyktninger når det gjaldt utdanning og jobb.

Rundt samme tid som vi snakket med Margrethe, deltok vi også på et arrangement om sysselsetting av flyktninger i en stor kommune i Agder. Der traff vi Namazzi, som vi kjente fra før, og som flyktet til Norge fra et afrikansk land noen år tidligere. Vi fortalte at vi var irriterte over at nok et arrangement om «integrering» rettet fokus mot flyktningers ansvar for å gjøre seg «ansettbare», og bort fra arbeidslivet og «integreringsapparatet» vårt. Namazzi sa seg enig. Hun fortalte at hennes største problem på veien mot jobb, var interaksjonen med ansatte i velferdsapparatet. Da hun ble bosatt i en kommune i Agder, ønsket hun å gå fortere frem med språk og utdanning enn det introduksjonsprogrammet la opp til. Hun opplevde at profesjonelle ikke trodde at hun kom til å «klare det», og «holdt henne igjen». Flere kvinner som stod rundt Namazzi, og som hadde lignende bakgrunn som henne, nikket bekræftende. De kjente seg igjen i hennes beskrivelser, og flere sa at dette var noe afrikanske kvinner jevnlig opplevde i Norge.

Namazzi og de andre kvinnene kunne med andre ord se ut til å ha blitt utsatt for «realitetsorientering» i regi av ansatte i velferdsapparatet. Namazzi fortalte at hun likevel hadde klart et raskere «integreringsløp» enn hva disse ansatte hadde rådet henne til, og hadde lært seg norsk fort,

1 Alle navn på forskningsdeltakere er fiktive.

blitt ferdig med høyere utdanning og nå var i jobb. Hennes og de andre kvinnenes erfaringer og refleksjoner tydet på at det en del profesjonelle i velferdsapparatet omtalte som *nøytral vurdering* av hva flyktninger kunne få til med tanke på utdanning og jobb i Norge, kunne erfares som *undervurdering* fra kvinnenes ståsted. Det kunne se ut som om Namazzi og flere kvinner med lignende bakgrunner hadde blitt forstått som lite kapable, eller som å være i så vanskelige situasjoner at de «ikke kunne få det til», mens de forstod seg selv og sin situasjon ganske annerledes.

Dette mulige gapet mellom Namazzis og de andre kvinnenes vurdering av seg selv og sin situasjon, og de måtene en del profesjonelle syntes å vurdere dem og deres situasjon på, satte oss forskere (May-Linda, Hege og Hanne) på sporet av stakkarsliggjøring. Også andre forskere peker på at slik kategorisering kan ramme mennesker som Namazzi. Rugkåsa (2012) viser for eksempel hvordan ansatte i velferdsstaten som skal hjelpe kvinner med innvandrerbakgrunn i jobb, snakker om og til dem på infantilisierende måter, som om de var barn. Da vi snakket med Namazzi og de andre kvinnene, hadde vi allerede gjort en del forskning som vedrørte flyktninger. I løpet av denne forskningen hadde vi sett at ansatte i velferdsstaten ofte kategoriserte flyktninger på måter som vi – som også intervjuet flyktninger – stusset over. Vi hadde for eksempel sett at flyktninger ble mistenkeliggjort, ved å bli forstått som noen som egentlig ikke var så interesserte i å «bidra» (økonomisk) til det norske samfunnet. Vi så imidlertid også flere tegn til undervurderende – og mer spesifikt stakkarsliggjørende – kategorisering (Haaland & Wallevik, 2016; Haaland, Magnussen & Wallevik, 2021; Magnussen, 2020a; Magnussen, 2023). Mona, som vi traff på et arrangement hvor vi formidlet fra forskningen vår, hadde sett både mistenkeliggjøring og stakkarsliggjøring av flyktninger på nært hold som ansatt i flyktningetjenester og NAV. Hun hadde også opplevd slik kategorisering på egen kropp.

Vår felles interesse for flyktnings veier inn i det norske samfunnet, men også våre forskjellige ståsteder å se disse veiene fra, gjorde at vi innledet forskningssamarbeid. Samarbeidet inkluderer blant annet utforskning av stakkarsliggjøring av mennesker med fluktbakgrunn. Vi er interessert i slik kategorisering fordi den som nevnt har mange negative konsekvenser. I tillegg ser den ut til ofte å være fremkalt av gode intensjoner, noe som kan gjøre den vanskelig å få øye på og reflektere kritisk over (Rugkåsa, 2012; Tvedt, 2003). Til tross for de gode intensjonene kan den forstås som preget av kolonialt tankegods, og som subtil rasisme (Andersson, 2022; Fernandes

& Rugkåsa, 2023; Rugkåsa, 2012). Slik rasisme kan være særlig utbredt på Agder, noe vi kommer vi tilbake til mot slutten av kapitlet.

Samtidig tyder vår forskning på at mye mer enn forståelser som kan kalles koloniale eller rasistiske bidrar til det som i siste instans kan forstås som stakkarsliggjørende kategorisering av mennesker med fluktbakgrunn eller av deres situasjoner. I dette kapitlet zoomer vi etter hvert inn på hvordan NAV-ansatte som arbeider med flyktninger, bruker mange generaliserte forståelser (altså kategorier) som kan bidra til å skyve flyktningenes erfaringer, ressurser, vurderinger og største utfordringer ut av interaksjonen. Vi reflekterer også over hvordan kartleggings skjemaer som brukes av de NAV-ansatte kan fremme slik kategorisering. Hele velferdsapparatet vårt er imidlertid i stor grad basert på kategorisering av mennesker, og et vell av etablerte måter vi tenker på og på andre måter gjør ting på i dette apparatet, styrer oss i retning av kategorisering. Det er også viktig å få frem at slik kategorisering ikke er ensidig negativ, og at den for eksempel gir tilgang til rettigheter. Med dette kapitlet ønsker vi imidlertid å øke vår bevissthet om og inspirere til refleksjon rundt samfunnsmessige og institusjonelle forhold som gjør at vi kategoriserer på måter som kan slå uheldig ut for de vi prøver å hjelpe. Vi vil også øke vår bevissthet om og inspirere til refleksjon rundt hvordan vi kan utfordre slik kategorisering.

Empirien og teorien vi baserer kapitlet på

Datamaterialet vi baserer dette kapitlet på, er utviklet gjennom en rekke forskningsprosjekter vi har vært involvert i, fra 2014 og fremover.² Ingen av oss har vært involvert i alle disse prosjektene, men vi har alle vært involvert i flere av dem. Forskningen handler om flyktningers veier mot lønnsarbeid og et godt liv i Norge. All forskningen er gjort i Agder, og dataene våre omhandler forhold i mange – både små og store – kommuner i regionen. Vi har intervjuet et stort antall flyktninger i forbindelse med denne forskningen. Vi har intervjuet flest kvinner med fluktbakgrunn, men også menn. I tillegg har vi intervjuet et stort antall ansatte i velferdsapparatet og frivillige som har hatt mye med flyktninger å gjøre. I flere av kommunene vi har gjort intervjuer i, har disse intervjuene inngått i feltarbeid. Det betyr at vi

2 Forskningen har vært finansiert av Universitetet i Agder (UiA), Senter for likestilling ved UiA, Nettverk for profesjonsrettet forskning ved UiA, Agderforskning, Lindesnesfondet, Regionale forskningsfond Agder og Aust-Agder utviklings- og kompetansefond.

blant annet også har gjort observasjoner på ulike arenaer, hatt uformelle samtaler med mennesker vi har truffet på, og deltatt i ulike arrangementer.

I mye av forskningen vår har også institusjonelle tekster utgjort viktige data. Grunnen til det er at forskningen har vært preget av forståelser og redskaper fra institusjonell etnografi. Institusjonell etnografi er en måte å gjøre samfunnsforskning på som opprinnelig ble utviklet av feministen og sosiologen Dorothy E. Smith (1987, 1990, 2005). Institusjonell-etnografisk forskning starter med utforskning av noe bestemte mennesker *gjør* i sine hverdagsliv. Den kan for eksempel starte med utforskning av hvordan både flyktninger og andre gjør «integrering» i sine hverdager, slik vi har gjort i forskningen vår. Målet med slik utforskning er imidlertid å finne ut hvordan noe institusjonelt og samfunnsmessig³ påvirker den gjøren vi undersøker, men også hvordan mennesker motsetter seg slike krefter – og kan motsette seg dem enda mer. Det vi ser etter, er blant annet forståelser som over tid har «stivnet» og fått tinglignende kvaliteter, og som fremstår som selvfølgelige og nøytrale. Disse forståelsene forstår vi som å ha materialisert seg, blant annet i tekster som nevnte kartleggingsskjema, og som å prege menneskers gjøren på tvers av tid og sted.

Replikerbare tekster er avgjørende for at denne typen forståelser kan prege menneskers gjøren på tvers av slike dimensjoner (Smith & Turner, 2014). Slike tekster gjør blant annet at objektiverte (tinglignende), utbredte forståelser kan «fryses fast», og effektivt kan spres og «reise» på tvers av de grensene tid og sted kan representere. Alle forståelser som får en formende kraft på vår gjøren på tvers av slike grenser, er skapt av mennesker gjennom historien, mente Smith. De er også skapt av noen mennesker mer enn av andre. De forståelsene som etter hvert brer seg utover og blir dominerende eller «styrende» (Smith, 2005), er ofte forståelser som er skapt av mennesker med relativt mye makt på bestemte steder og til bestemte tider. Forståelsene tjener derfor først og fremst – eller aller mest – deres interesser, eller interessene til mennesker som har lignende ståsteder som dem. Tekster gjør at forståelsene kan rives løs fra de menneskene som skapte dem, og ikke lenger være avhengige av deres gjøren. I institusjonell etnografi forstås likevel (andre) menneskers «aktivering» eller bruk av slike forståelser – blant annet ved å bruke tekster som har disse innbakt i seg i

3 I institusjonell etnografi begrenses ikke «institusjonelle forhold» til forhold som gjelder formelle institusjoner, som for eksempel NAV. Det ligner altså mer på det som kalles «samfunnsmessige forhold» i dagligtalen, selv om mye av det samfunnsmessige som utforskes, kan knyttes til formelle institusjoner.

sitt arbeid – som helt avgjørende for at forståelsenes *kapasitet* til å forme det vi tenker og på andre måter gjør, blir til *realitet*. Nevnte forståelser vil ikke prege vår gjøren dersom vi ikke lar dem prege den, og om vi ikke holder forståelsene i live, vil de med tiden miste sin kapasitet for styring av det vi gjør.

Demontering av styrende forståelser er imidlertid krevende, fordi de har «satt seg» på mange ulike måter, i våre institusjonelle tekster og i våre ordninger og «systemer» mer generelt. De sitter også i hodet vårt og i språket vårt. I tillegg sitter de i følelsene våre, og påvirker hva vi synes er bra, viktig og riktig, noe som kan gjøre dem særlig trege å endre (Bourdieu, 2000). At en del ansatte i NAV for eksempel er mistenksomme overfor flyktninger og en del andre migranter, og mistenker at de først og fremst har kommet til Norge for å bli forsørget av den norske velferdsstaten, kan forstås som fremkalt av forståelser som fremmes gjennom ulike institusjonelle tekster som for eksempel stortingsmeldinger (Magnussen, 2020a; Synnes, 2022). Følelsene disse ansatte kjenner, på et bestemt sted og til en bestemt tid, forstår vi altså ikke som individuelle og isolerte. I stedet forstår vi dem som å henge sammen med noe mange andre mennesker gjør og har gjort, på andre steder og til andre tider – med «sosial koordinering» som også inkluderer interaksjon med tekster (Magnussen, Steen-Johnsen & Synnes 2023).

I forskningen vår betyr dette at vi ikke forstår ansatte i velferdsapparatets og andres uheldige kategorisering av kvinner med fluktbakgrunn som en konsekvens av feil og mangler ved de som kategoriserer. I stedet forstår vi den som formet av et vell av utbredte og etablerte tenke- og gjøremåter som ofte er nedfelt i tekster, og som vi alle har gitt små eller større bidrag til å holde i live. En slik forståelse kan fremme produktiv dialog og samarbeid med mennesker som på ulike måter arbeider med mennesker med fluktbakgrunn. Litt satt på spissen kan vi si at en institusjonell-etnografisk forståelse gir «samfunnet» skylda for samfunnsmessige og institusjonelle utfordringer. Samtidig brukte Smith ofte begrepet «the social» (1999) i stedet for begrepet «samfunn», fordi begrepet «samfunn» kan få det til å se ut som om det finnes sosiale prosesser og krefter som er uavhengige av oss mennesker. Selv om mennesker på andre steder og til andre tider har bidratt til å skape dagens etablerte og dominerende tenke- og gjøremåter, har vi også selv ofte bidratt til å holde disse i live, eller til og med til å forsterke dem. Én grunn til det er at vi ikke har vært fullt ut bevisste på disse bidragene. Når vi blir bevisste på slike bidrag, har vi imidlertid ansvar

for å prøve å endre på dem. Om denne måten å forstå samfunnsmessige maktforskjeller og maktutøvelse på kanskje ikke gjør oss så *skyldige* i urettferdighet som har skjedd frem til nå, blir vi altså i stor grad gjort *ansvarlige* for det som skjer fremover.

I institusjonell-etnografisk forskning ses systematiske gap eller «disjunctures» (frakoblinger) mellom noens erfaringer og andres forståelser av disse erfaringene, som tegn på maktutøvelse som den vi skrev om i forrige avsnitt (Alasow, under utgivelse; Bertelsen & Lund, 2023; Magnussen, 2023). I forskningen vi skriver om i dette kapitlet, forstod vi frakoblingen mellom erfaringen til Namazzi og de andre kvinnene med lignende bakgrunn (undervurdering) og forståelsen til «drømmeknusende» ansatte i velferdsstaten (nøytral realitetsorientering) som et slikt tegn. Derfor beveget vi oss videre til å utforske hvordan institusjonelle og samfunnsmessige forhold kunne bety noe for den undervurderingen og stakkarliggjøringen kvinnene fortalte om. I denne delen av forskningen utgjorde også ulike institusjonelle tekster viktige data.

Erfaringer som tyder på stakkarliggjøring

Emebet flyktet fra et afrikansk land⁴ til Norge, og er en av kvinnene med fluktbakgrunn som vi intervjuet i forbindelse med forskningen vår. Hun var mindreårig da hun kom, og drømte om å studere jus fordi hun ville bli dommer. Da vi snakket med offentlig ansatte som skulle hjelpe Emebet på veien mot jobb, omtalte de henne imidlertid som en som trengte å nedjustere forventningene sine til hva hun kunne få til, og «være mer realistisk» (Haaland & Wallevik, 2016). I likhet med Esmā fra Afghanistan – som vi også intervjuet, og som hadde samme utdanningsdrøm – ble Emebet rådet til å sikte seg inn mot helsesektoren. De offentlig ansatte begrunnet dette med at Emebet «hadde et sånt godt ansikt», og at hun «hadde et fint smil» som ville gjøre at hun lett ble kjent med folk.

Når ansatte i velferdsapparatet i kommunen Emebet bodde i snakket om flyktninger og andre immigranter de skulle hjelpe, sorterte flere av dem «ressurssterke» og «ressurssvake» flyktninger og andre immigranter fra hverandre. Armita, en kvinne fra Midtøsten som var alenemor til eldre barn, definerte de som ressurssvak og som «et håpløst tilfelle» når det gjaldt

4 Hvorvidt vi fremover nevner landbakgrunn eller regionbakgrunn for informantene våre, har med anonymitetshensyn å gjøre.

muligheten for å komme i jobb. Hun ble kategorisert slik til tross for at hun hadde høyere utdanning og deltok aktivt i motstand mot regimet i hjemlandet sitt, selv om hun bodde i Norge. Begrunnelsen for å kategorisere Armita som ressurs svak var at hun snakket dårlig norsk, kledde seg i tråd med det hun mente var riktig ut fra sin religion, og ble forstått som lite aktiv i samfunnet. Hun kom imidlertid i jobb, og i en jobb hvor hun kunne bruke utdanningen sin.

Faiza flyktet til Norge fra Somalia, var alenemor og fortalte oss om sin vei mot jobb i Norge gjennom flere samtaler. I lys av denne veien, mente Faiza at vi mennesker selvfølgelig kan overvurdere oss selv, eller undervurdere utfordringer vi står overfor. Hun mente at vi imidlertid også kan undervurdere oss selv, eller overvurdere utfordringer vi vurderer å gi oss i kast med. Hun fortalt at hun selv endte opp med å gjøre nettopp det på sin vei mot jobb, fordi en del profesjonelle hun møtte, ga uttrykk for at de tvilte på eller ikke trodde at hun kunne nå drømmen sin om å ta høyere utdanning. Hun fortalte blant annet at programrådgiveren hennes i NAV tidlig hadde klare meninger om hva hun kunne og ikke kunne få til, selv om hen ikke visste noe om hvordan det gikk på norskkurset på voksenopplæringen. Der fikk Faiza veldig gode karakterer. Hun fortalte at:

Programrådgiveren har sagt at jeg ikke klarer å gå videre, så mitt ønske bør ikke være høyere utdanning. Jeg måtte være mer realistisk, mente hun (Magnussen, 2020a, s. 67).

Også flere andre ansatte i velferdsapparatet sa ting til Faiza som tydet på at de mente at hun måtte nedjustere ambisjonene sine, og/eller gå saktere frem for å nå dem, basert på overflatekunnskap om henne og situasjonen hennes. Denne erfaringen deler hun blant annet med Solange, som også hadde afrikansk bakgrunn og var alenemor. Solange fikk imidlertid tilbakemeldinger som lignet de Faiza fikk selv om hun hadde fullført høyere utdanning fra hjemlandet. Faizas erfaringer tyder på at det å ha lite utdanning fra hjemlandet og det å være alenemor, samt hennes kulturelle bakgrunn og religiøse tilknytning, bidro til at hun jevnlig ble møtt som en som ville ha vansker med å gjennomføre høyere utdanning, eller klare å stå i fulltids lønnet arbeid. Faiza fortalte imidlertid at hun kunne bruke mye mer tid på skolearbeid og studier som alenemor enn hun kunne ha gjort om hun hadde bodd sammen med eksmannen sin. Hun fortalte også at hennes manglende utdanning og jobbmuligheter fra hjemlandet hadde gitt henne en voldsom motivasjon for å utnytte de mulighetene hun fikk

i Norge, og at denne motivasjonen økte ytterligere av å bo i et land hvor likestilling settes høyt. Det betydde mye for at hun endte opp med å gjennomføre høyere utdanning i Norge, med gode karakterer.

Zahra flyktet til Norge fra et land i Midtøsten og var alenemor til seks barn. Noe av det mest interessante med intervjuet med henne var at intervjueren selv oppdaget at hun tenkte at det å være alenemor måtte vanskeliggjøre Zahras vei mot jobb. Likevel stilte hun Zahra et åpent spørsmål om hva det å være alene med barna hadde betydning for hennes vei mot jobb, noe som gjorde at Zahra kunne italesette erfaringer som kunne utfordre en forståelse av at det å være alenemor per definisjon vanskeliggjør denne veien. Hun svarte at:

Det har hjulpet meg mye med å gå videre, å sette meg først. Ikke noe forstyrrer. De arabiske mennene forstyrrer. (...) «Ikke lov å gjøre sånn». De liker ikke drømmene. De går ut på jobben, de er sånn gammeldagse. Når de kommer hjem, dama lager mat, huset er ryddig. Det hjalp meg. (...) Når jeg kom hjem, for eksempel, huset er ikke ryddig, jeg er sliten, men jeg løper ... Hvis jeg har mann, må jeg lage ekte mat, ordentlig mat hver dag, huset må være helt ryddig, og det stresser meg, ikke sant?

Zahra fortalte at hun som ugift kunne gjøre husarbeid når det passet henne, og at hun fikk hjelp av barna til å lage «enkel, norsk mat som det går fort å lage». I likhet med Faiza fortalte også Zahra at hun ble motivert til å jobbe veldig hardt med utdanning og jobb av ikke å ha hatt mulighet for dette i hjemlandet, og av å bo i et land som prioriterer likestilling mellom menn og kvinner høyt. Dette gjorde at hun brukte masse tid på å lære seg norsk og gjøre skolearbeid, og fikk høy fart på sin vei mot jobb.

Erfaringene og refleksjonene til kvinnene vi har intervjuet, tyder på at de ikke bare kategoriseres på stakkarsliggjørende måter i relasjoner som først og fremst handler om utdanning og jobb, men også i andre relasjoner. Maryam flyktet til Norge fra Somalia og var alenemor til fem barn. Hun fortalte oss om en prosess som i utgangspunktet handlet om valg av klasse for sønnen Faisal, som har en diagnose, men som endte opp med at hans og hans søskens skole sendte en bekymringsmelding til barnevernet. Hennes nøye gjenfortelling av sine møter med ulike profesjonelle gjennom denne prosessen, samt dokumenter knyttet til saken, tyder på at Maryam ofte ble forstått som å være ute av stand til å forstå og/eller gjøre sine barns beste, og som sterkt hjulpetrengende. Hennes fortelling tyder også på at hun ble forstått som lite samarbeidsvillig og mistenkelig da hun ikke ville ta imot

«hjelp», blant annet i form av «gratis ferie for fattige familier», som en ansatt ved barnas skole hadde ordnet uten å spørre henne. I tillegg ble også Maryam møtt med en forståelse av at det å være alenemor per definisjon er vanskeligere enn å være en gift eller samboende mor. Maryam fortalte at hun, i møte med ulike ansatte i velferdsapparatet, veldig sjeldent ble spurt om hva hun tenkte om sin egen og barnas situasjon, men at:

Hele tiden starter de med å si at jeg har fem barn og en veldig tung jobb. De snakker alltid til meg på den måten. «Faisal er spesiell». «Du har mye å bære på». «Du har veldig tunge skuldre». (Magnussen, 2023. s. 12–13).

Maryam, på sin side, syntes at hun hadde det bra – og bedre enn da hun var gift. Som enslig hadde hun full kontroll over familieøkonomien og bedre råd enn hun hadde da hun var gift, og hun følte seg overhodet ikke fattig. Eksmannen hjalp henne også omtrent like mye med barna som da de var gift. Ut fra det Maryam fortalte oss, samt dokumenter knyttet til saken, er det også interessant at den betydelige hjelpen Maryam fortalte profesjonelle at hun fikk av sine somaliske venninner, ble usynliggjort og til og med mistenkeliggjort i dokumenter som ble sendt til barnevernet. Det kan se ut som om disse venninnene ikke ble sett som kapable til å gi Maryam den hjelpen en del profesjonelle mente hun trengte, og kanskje til og med ble forstått som å gjøre vondt verre. «Vi vet ikke hva slags hjelp mor får fra det somaliske miljøet», stod det i ett av dokumentene. Det er interessant, men også urovekkende, at Maryams venninner ikke ble kalt «venninner» eller «sosialt nettverk», men i stedet ble kategorisert som et «etnisk miljø» – et begrep som gir assosiasjoner til noe mistenkelig (Engebrigtsen & Fuglerud, 2009).

Dataene våre tyder på at stakkarsliggjøring også skjer i relasjoner mellom kvinnene vi har intervjuet og frivillige en del av dem inngår i relasjoner til, samt i relasjoner til naboer og andre som de kommer i kontakt med i hverdagen. Esmā fra Afghanistan, som drømte om å bli jurist, fortalte for eksempel at mange av de hun møtte i kommunen hun og familien bodde i, ble overrasket og «imponert» over at de hadde det fint hjemme hos seg, og at dette «gjorde vondt». Angélique flyktet til Norge fra et afrikansk land og hadde også erfaringer som tilsa at en del majoritetsetniske norske blir overrasket når de møter på flyktninger som ikke fremstår som hjelpetrenge, men som likeverdige. Hun hadde bodd lenge i Norge og Agder og hadde mange erfaringer å basere følgende analyse på:

Den følelsen jeg har er at norske, de har plan om å møte og hjelpe noen som er i nød. Når du kommer, så er du alene og ensom og i nød. Da vil alle hjelpe og støtte og alt mulig. Men når de merker at du klarer deg selv, at du er selvstendig på en måte, da forsvinner de. De tenker ikke på det forholdet vi har hatt sammen, at det er at vi har vært gode venner, så det blir et slags brudd der. Det er sånn jeg tolker det, at de er bare der for å hjelpe oss. (...) Det som har skjedd, er for eksempel at jeg har møtt noen på jobb som kommer og prater med meg, så går vi på kafe, og så inviterer hun meg hjem til seg, og så når jeg inviterer tilbake, og ser hun at jeg er veldig etablert, at jeg har leilighet, at jeg har bil ... Da forsvinner de med én gang. Med én gang. Og jeg er veldig glad i å pynte hjemme, så det er veldig fint hjemme hos meg. Så jeg tror ikke de hadde sett for seg det. Så da blir det slutt, og det har jeg opplevd så mange ganger nå, og jeg har blitt skuffet så mange ganger at nå har jeg sluttet å be folk med hjem på den måten der.

Safia, som flyktet fra Afghanistan til Norge som ung voksen, fortalte at hun var «veldig svak» og «trengte mye hjelp» da hun kom hit, slik også Angelique nevnte. Etter en stund ble hun imidlertid oppmerksom på at hun ikke hadde noen venner – at hun ikke «betydde noe for noen», men at alle de «norske» hun interagererte med, fikk penger for å ha med henne å gjøre, eller gjorde det som en del av et frivillig arbeid (Haaland, Magnussen, Wallevik & Frykman, 2021). Hun ble også oppmerksom på at alle disse var middelaldrende og eldre kvinner som oppførte seg som mødre overfor henne. «I Afghanistan hadde jeg én mor, men her kan jeg ikke telle hvor mange jeg har», konkluderte hun. Relasjonene var med andre ord lite preget av likeverdighet.

Noen kvinnelige offentlige ansatte som jobbet tett på flyktninger, omtalte selv sitt arbeid med flyktninger som å ligne på nettopp «morsarbeid». Noen kvinner i slike roller, eller som jobbet med flyktninger som frivillige, så videre ikke bare ut til å gjøre et «intensivt morsarbeid» (Hays, 1998) overfor flyktninger som Angelique og Safia. De fremstod også som sikre på hva som skulle til for at disse og andre kvinner med fluktbakgrunn skulle få gode liv i Norge. De fremstod med andre ord som maternalistiske. Astrid involverte seg i arbeid med flyktninger via menigheten hun tilhørte, og fremstod på denne måten. Hun fortalte blant annet at hun hadde vært sammen med kvinnelige flyktninger uten menn til stede, at hun «følte en annen nærhet» til kvinnene når de tok av hijaben, og tenkte «wow» da hun ble klar over hvor mange ressurser de hadde. Gunnhild, som også arbeidet med flyktninger i regi av menigheten hun tilhørte, fortalte om lignende erfaringer. Hun sorterte også flyktninger etter hvor «integrerbare» hun

mente at de var – kategorier som kan minne om kategoriene «ressurssterke» og «ressurssvake». Syrere omtalte hun som lett integrerbare, fordi de ifølge henne var «litt like oss», høyt utdannet, hadde bodd i store byer, var vant til samme velstand og var «litt sånn vestlige». Å være fra «sånn veldig bygd», ha «ti unger» og være fra Somalia fremstilte hun derimot som integreringshemmende:

Hvis det kom noen som var fra sånn veldig bygd, fattige, med ti unger, og så ... da var forskjellen stor altså, med alt i forhold til ... renslighet, i forhold til hvordan de kledde ungene, kost, alle sånne ting, hva de måtte lære, liksom. Men det er jo noen du tror ... Når de kommer fra Afghanistan eller Iran ... Noen her trodde de måtte lære dem å vaske klær, og tenkte jo ikke at noen bodde jo mye mer moderne enn det de gjorde. Det har vi jo sett, det er jo noen som faktisk ... som kommer fra mye høyere opp sosialt enn jeg er, ikke sant. (...) Men så møter du jo noen som ... I forhold til de somalierne, så virker det som om de kommer fra helt andre kår.

Intervjuerens spørsmål om hvordan Gunnhild tenkte og på andre måter gjorde sitt arbeid med flyktninger, synliggjorde at dette arbeidet innebar mye «kategoriseringsarbeid». Samtidig ser vi at intervjuerens spørsmål også førte til at Gunnhild nevnte noen førforståelser (kategorier) som ble utfordret da hun og andre begynte å arbeide med flyktninger. De trodde at noen flyktninger trengte hjelp de viste seg å ikke trenge. Denne erfaringen er viktig, fordi oppdagelse av forståelser vi «aktiverer» i møte med andre, gjør at vi kan reflektere kritisk over – og endre – vårt virke (Haaland & Wallevik, 2016).

NAV-ansattes bruk av generaliserte forståelser i møte med kvinner med fluktbakgrunn

Erfaringene og refleksjonene vi har synliggjort til nå i kapitlet, tyder på at stakkarsliggjøring av flyktninger – og av visse kvinner som har flyktet til Norge fra land utenfor Vesten – foregår. De tyder på at stakkarsliggjøring av nevnte kvinner skjer på ulike tidspunkter, og gjøres av mennesker som ikke er i direkte kontakt med hverandre. Det forstår vi som tegn på «styring» – på at dominerende tenkemåter, som materialiseres i og reproduseres ved hjelp av materielle tekster, preger det profesjonelle og frivillige gjør i sine relasjoner til flyktninger, og også i relasjon til bestemte flyktninger. Erfaringene og refleksjonene vi har vist til nå, tyder for eksempel på at hvor

enkelt eller vanskelig profesjonelle og frivillige tenker at det vil være å få flyktninger i jobb, kan påvirke hvor «ressurssterke» eller «ressurssvake» de anser flyktninger for å være. Det betyr at velferdsapparatets orientering mot lønnsarbeid – og mot «rask(este) vei mot jobb» – antakeligvis har påvirket hva profesjonelle og frivillige vi har intervjuet, har tenkt og på andre måter gjort i relasjon til flyktninger. Forskningen vår tyder også på at de flyktningene som anses som mest like de profesjonelle eller frivillige selv, ofte anses som de mest «ansettbare»/«integrerbare», og ofte ser ut til å forstås som «idealflyktninger». I forskningen vår ser vi mange tegn til at deres måte å «integrere» seg på løftes frem og idealiseres, mens andre flyktnings erfaringer, situasjoner, ressurser og måter å få et godt liv i Norge på, usynliggjøres eller blir forstått som feil (Haaland & Wallevik, 2017; Haaland, Magnussen, Wallevik & Frykman, 2021).

I resten av kapitlet utforsker og utfordrer vi andre – men relaterte – institusjonelle og samfunnsmessige forhold som legger til rette for de erfaringene og refleksjonene som kom frem i forrige del av kapitlet, og som vi forstår som stakkarsliggjøring. For å gjøre det, går vi tilbake til relasjonen mellom kvinner med fluktbakgrunn og profesjonelle som skal hjelpe dem mot jobb og et godt liv i Norge. Vi utforsker imidlertid det som skjer i disse relasjonene fra de profesjonelles ståsted, og nærmere bestemt fra ståstedet til NAV-ansatte som arbeider med flyktninger. Mer spesifikt bruker vi intervjuer hvor vi og ansatte i NAV sammen har utforsket de NAV-ansattes arbeid med flyktninger. I disse intervjuene, som ble gjennomført i 2023, har vi prøvd å hjelpe de NAV-ansatte å «pakke ut» (Nilsen, 2021)⁵ det de gjør i relasjon til flyktninger, i tråd med institusjonell etnografi. Intervjuene peker mot et vell av institusjonelle og samfunnsmessige forhold som preger de NAV-ansattes arbeidshverdag. I det følgende utforsker vi objektiverte, utbredte forståelser som kan være særlig kontraproduktive for *kvinner* med fluktbakgrunn sin vei mot jobb og et godt liv i Norge, og som kan ramme *noen kvinner* med slik bakgrunn særlig hardt. De kan også ramme kvinner med slik bakgrunn særlig hardt i agderregionen, noe vi kommer inn på i kapitlets avslutning. Flere av forståelsene vi utforsker, men ikke alle, så vi spor av tidligere i kapitlet. Vi utforsker også tekstlige verktøy som nevnte Margrethe og flere NAV-ansatte fortalte at de bruker tidlig i sin interaksjon med flyktninger, nemlig skjemaer som brukes til å «kartlegge flyktninger».

5 Dette betyr å hjelpe informanter å beskrive erfaringer som kan skjules av/i de begrepene de bruker.

Dette verktøyet ser ut til å bidra til den uheldige kategoriseringen vi retter oppmerksomheten mot i dette kapitlet.

Mange av de NAV-ansatte vi intervjuet til denne delen av kapitlet, rettet mye oppmerksomhet mot «feil og mangler» ved flyktninger, og manglende utdanning og yrkeserfaring fra hjemlandet ble snakket om som noe som kun gir kvinner med fluktbakgrunn ulemper på veien mot jobb i Norge. Ingen av de NAV-ansatte vi snakket med, fortalte at manglende utdanning og yrkeserfaring, og også det å komme til et land som prioriterer utdanning og jobb for kvinner høyt, kan gjøre kvinner med slik bakgrunn særlig motiverte for utdanning og jobb, slik Faiza og Zahra fortalte om. Flere NAV-ansatte brukte manglende utdanning eller yrkeserfaring, men også alder, antall barn og andre kategorier til å argumentere for at en del kvinner med fluktbakgrunn «stod langt fra arbeidslivet», at de *ikke kunne* få lønnet arbeid, eller i det minste ville ha veldig vanskelig for å få dette til. Flere brukte også nevnte kategorier til å argumentere for at mødre med fluktbakgrunn *ikke ville* ha lønnet arbeid. Martin fortalte for eksempel om en kvinne fra Midtøsten. Han innledet med å fortelle om landbakgrunn, at hun var middelaldrende og hadde mange barn, noe som antydte overfor intervjueren at det ville være krevende for kvinnen å komme i jobb. Han fortsatte med å si at:

Hun har ikke tenkt seg ut i arbeidslivet, for hun har alltid vært hjemme, og da tenker jeg at det er for mye forlangt at hun skal komme ut i arbeid i Norge da, når hun egentlig ikke ønsker det. Sant? Mannen tjener nok. (...) Det var greit i (hjemlandet), og jeg tror hun tenker at det er greit her.

Martin fortalte videre at han «trodde» at kvinnen ville hatt mer lyst til å komme i jobb hvis hun var alenemor, fordi hun da hadde trengt pengene. Som vi ser, sa han også at han «trodde» at kvinnen synes det var greit å ikke være i jobb i Norge. Han begrunnet denne vurderingen i generaliserte forståelser knyttet til hennes alder, kjønn, antall barn og tidligere erfaring, samt i en forståelse som reduserer lønnsarbeid til inntekt. I tillegg begrunnet han den med at han var uenig i måter den såkalte arbeidslinja preger flyktningpolitikken på, og med at han ønsket å anerkjenne kvinners ulønnede arbeid i familierelasjoner. Dette er forståelser vi forfattere sympatiserer med. At kvinnens egne erfaringer og refleksjoner glimret med sitt fravær i det Martin fortalte oss om sine vurderinger, kan med andre ord vanskelig forstås som et resultat av «dårlige holdninger». Vi forstår det

i stedet som formet av at han «aktiverte» etablerte, utbredte, generaliserte forståelser som de vi nevnte over – forståelser som også er velmente.

Anna fortalte oss at hun med årene hadde blitt oppmerksom på at hun og kolleger antakeligvis lot seg prege av en forståelse av at mødre med flukt-bakgrunn gjerne vil være hjemme med barna. Hun var åpen for muligheten for at de med dette «frarøvet disse kvinnene muligheter» når det gjaldt utdanning og jobb. Frida var åpen for det samme og ga et eksempel på en interaksjon hvor hun selv hadde tvilt på at en alenemor med mange barn kunne klare full jobb:

Jeg har ei dame, hun har fem barn, kommer fra Somalia, ønsker å jobbe som renholder. Og jeg sa: «Klarer du det, du har jo fem barn hjemme?» «Ja, men de må jo klare seg selv. Og de må jo hjelpe hverandre. Og vi har jo telefon.»

Frida forstod altså det å være alenemor på en problematiserende måte, og vår forskning tyder på at også dette kan ses som en «stivnet» forståelse. Martin er den eneste vi har snakket med som mente at alenemødre med flukt-bakgrunn kan ha lettere for å komme i jobb enn gifte eller samboende mødre. Han begrunnet dette med at kvinner med slik erfaring har «brutt ut av» et ekteskap som ikke fungerte så bra, og at det kan tyde på en «tøffhet» som kan komme til nytte når det gjelder utdanning og arbeid. Vi tror det kan være noe i det han sier. At selve *situasjonen* alenemødre er i kan være en fordel når det gjelder å utdanne seg og komme i jobb, finner vi imidlertid ingen spor av, verken i Martins eller andre NAV-ansattes fortellinger.

Frida fortalte også at alenemoren med de fem barna gikk i tradisjonelle somaliske klær, *men* kom i jobb og «var en enormt god ressurs, med fem barn hjemme». Vi forstår det slik at Frida sier dette fordi hun har kunnskap om den sosiale verden hun inngår i (Smith, 1978): Hun vet antakeligvis, selv om hun kanskje ikke er helt bevisst det, at mange rundt henne – og kanskje også hun selv – assosierer slik bekledning med lav «ansettbarhet». Vi så tidligere at Armitas bekledning ble brukt som argument for at hun var umulig å få i jobb. Nevnte bekledning gjør kvinnene veldig synlige som muslimer. Kanskje assosieres klesdrakten deres også med å være «konser-vativ», og kanskje også med å være generelt «rigid» og lite «fleksibel», noe dagens idealarbeidstaker *ikke* må være (Sennett, 2001). Uansett tyder forskningen vår på at koblingen mellom visse typer muslimsk bekledning og lav «ansettbarhet» er en «stivnet» forståelse som brukes av en del ansatte i NAV. Den er imidlertid vanskeligere å få øye på enn en del andre forståelser,

som antakeligvis regnes som mer legitime å bruke. Siden bekledning kan gjøre kvinnelige muslimer mer synlige som muslimer enn hva som gjelder for muslimske menn, kan også slike forståelser ramme kvinner hardere enn menn. Når det er sagt, viser forskningen vår at muslimske kvinners religiøse bekledning ikke alltid fører til at de kategoriseres på måtene vi har nevnt over. Kvinner som bruker hijab, men som på andre måter fremstår som like den hvite, norske middelklassen, kategoriseres ikke nødvendigvis slik (Haaland & Wallevik, 2017; Haaland, Magnussen, Wallevik & Frykman, 2021).

I andre deler av intervjuet snakket Frida – i likhet med mange andre NAV-ansatte og andre profesjonelle vi har intervjuet – også om traumer og om hvordan traumer bremset flyktingers vei mot jobb. Kimathi (2022) viser hvordan en del barnehageansatte forstår barn med fluktbakgrunn som *per definisjon* traumatiserte, og vår forskning kan tyde på at den samme forståelsen kan prege relasjoner mellom voksne med fluktbakgrunn og profesjonelle. I nevnte intervjuer med NAV-ansatte ble flyktingers vanskelige opplevelser nesten utelukkende snakket om som et hinder på vei mot jobb og et godt liv i Norge, og ikke som noe som også kan gi kompetanse på å takle vanskeligheter. Det ble ei heller nevnt at det å være i jobb kan være en måte å håndtere vanskelige følelser på, slik menn med fluktbakgrunn har fortalt oss (Haaland, Magnussen & Wallevik, 2021). Også en slik traume-forståelse kan være særlig kontraproduktiv for kvinner, siden forskning sannsynliggjør at kvinner oftere enn menn vil forstås som traumatiserte ofre, mens menn oftere enn kvinner vil forstås som de som påfører andre traumer.

Blant de NAV-ansatte vi intervjuet, og som vi baserer denne delen av kapitlet på, var det bare Frida som reflekterte seg frem til at flyktingers erfaringer med vanskelige situasjoner kanskje også kunne ses som en ressurs. Intervjueren stilte henne åpne(nde) spørsmål om *hva* hun gjorde i relasjon til flyktinger, og *hvorfor*. Mot slutten av intervjuet konkluderte Frida med at både hun selv og kolleger antakeligvis handlet på måter som kan virke stakkarsliggjørende overfor flyktinger, og særlig overfor visse kvinnelige flyktinger. Hun mente at både hun selv og kolleger antakeligvis «hadde litt å lære» med tanke på å utfordre etablerte måter å tenke om flyktinger på. Martin og Anna kom ikke selv til denne konklusjonen, men da intervjueren spurte dem om de kanskje handlet på stakkarsliggjørende måter, var også de åpne for at de kanskje gjorde det. Andre NAV-ansatte åpnet ikke for muligheten for at de selv drev med stakkarsliggjøring.

Erfaringen fra intervjuene med NAV-ansatte, og også erfaringen fra intervjuet med frivillige Gunnhild, viser at dialoger som kan hjelpe oss å bli enda mer bevisste på det vi tenker og på andre måter gjør i hverdagen, og hvorfor vi gjør det, er avgjørende for at vi skal kunne endre vår praksis på måter som gagnar de vi prøver å hjelpe. Det betyr at arbeid for å utforske og endre institusjonene og den større verden vi inngår i, per definisjon er *kollektivt* arbeid.

Kartleggings skjemaers bidrag til kategorisering og stakkarsliggjøring

Mange av de NAV-ansatte vi intervjuet, og som vi skrev om i forrige del av kapitlet, fortalte at de brukte skjemaer for å «kartlegge flyktninger» tidlig i deres interaksjon med dem, og vi fikk tilgang til flere skjemaer som ble brukt til dette formålet. Martin fortalte at det er viktig at han selv og kolleger «ser hver enkelt», og derfor «gjør en grundig kartlegging». Begrepet kartlegging kan få oss til å tenke at den profesjonelle er upåvirket av samfunnets maktforhold og sitt eget ståsted i disse, og kan *innhente* allerede foreliggende, nøytrale og objektive «fakta» om den hen skal hjelpe. Vi forstår det i stedet slik at den profesjonelle spiller en helt avgjørende rolle i å *skape* det som etableres som relevante «fakta» i relasjon til den som skal hjelpes, hjulpet av blant annet kartleggings skjemaer som de vi fikk tilgang til (Smith, 1978; Smith & Turner, 2014).

At profesjonelle bruker kartleggings skjemaer i interaksjonen med flyktninger, er ikke noe flyktninger har så mye innflytelse over. Vi har også all grunn til å tro at det er profesjonelle som i veldig stor grad har utformet og utformer kartleggings skjemaene som brukes i slik interaksjon. Vi ser mange spor av slike maktforskjeller i skjemaene vi har fått tilgang til. Skjemaene inviterer den profesjonelle til å være den som stiller spørsmål, og til å gjøre flyktningen til den som svarer på spørsmål. Skjemaene har en lang rekke spørsmål og underspørsmål, og noen ganger også svarkategorier, som vi har grunn til å tro at er forhåndsdefinert av profesjonelle. Spørsmålene legger føringer for hva som regnes som relevante «fakta» i relasjonen mellom profesjonell og flyktning. Selv om Margrethe – som hadde som jobb å hjelpe flyktninger å komme i lønnsarbeid – skrev ting flyktningene sa, og som ikke passet inn i eller fikk plass i skjemaet hun brukte, i skjemaets marg, strukturerte teksten likevel samtalene mellom henne og flyktningene hun var i dialog med. Kartleggingen var for eksempel ikke ferdig før

kartleggings skjemaet var utfylt, og vi har grunn til å tro at Margrethe også kan ha tenkt at alle opplysninger som kunne ha betydning for en flyktnings vei mot jobb var på bordet når skjemaet var ferdig utfylt.

Skjemaene vi har fått tilgang til, er rettet mot å «innhente informasjon» om en lang rekke dimensjoner i flyktnings liv, deriblant de Martin, Anna, Frida og andre NAV-ansatte brukte for å forstå flyktinger og deres situasjoner. Flere inneholder også spørsmål som etterspør svar om det mange av oss vil tenke på som private ting, som for eksempel «tidligere hendelser» (antakeligvis «traumer») under overskriften «psykisk helse», eller om religion. Samlet retter de – sakte, men sikkert – oppmerksomheten mot flyktingen og mot visse deler av hens erfaringer og situasjon: Det er *her* både problemene og de mulige løsningene fremstilles som å finnes. Samlet sett retter de også oppmerksomheten mot *mangler eller hindre* mer enn mot *kapasiteter og muligheter*. Det samme gjelder i overordnede styringsdokumenter som mer indirekte preger de profesjonelles praksis, som for eksempel i den siste stortingsmeldingen om integrering (Magnussen, 2020a).

Spørsmålene i kartleggings skjemaene inviterer den profesjonelle til å etterspørre informasjonsbiter på områdene hen og andre profesjonelle – som har handlet til andre tider og på andre steder – har definert som relevante. I samtale med flyktingen velger den profesjonelle hva av det flyktingen *sier*, som skal *skriftliggjøres*. Den profesjonelle bestemmer med andre ord hva av det fortalte som skal *inkluderes* i skjemaet, og hva som skal *ekskluderes*, og mye av det flyktingen forteller, skrelles bort når dette gjøres. Det som blir med inn i kartleggings skjemaet, er ofte det som passer inn i dets kategorier og de objektiverte forståelsene disse er koblet til. Skjemaet innbyr også den profesjonelle til å være den som setter sammen de informasjonsbitene hen har «klippet ut» (Nilsen & Magnussen, 2023; Smith, 1978) av det flyktingen har fortalt, til en fortelling om flyktingen – til et samlet «faktagrunnlag» som betyr noe for det kommende «integreringsarbeidet» til både flyktingen og ulike profesjonelle. Skjemaet posisjonerer med andre ord den profesjonelle som en ekspert som skal «analysere» den «empirien» hen har «innhentet» fra flyktingen. Empiri og analyser som skriftliggjøres, «fryses fast» og kan se særlig objektive og nøytrale ut når den profesjonelle skriver på måter som fjerner alle spor av at *hen* har skrevet teksten. Teksten kan gjøres tilgjengelig for andre profesjonelle, som så kan handle på bakgrunn av disse tekstliggjorte «faktaene», uten å nødvendigvis måtte snakke med flyktingen.

Slik vi ser det, bidrar alle de nevnte grepene til at flyktningen bare tilsynelatende er kartleggings skjemaets og relasjonens subjekt. Det reelle subjektet er den profesjonelle. Det er først og fremst *hen* som handler, og som aller mest skaper kunnskapen om flyktningen som det profesjonelle arbeidet skal baseres på. Flyktningen gjøres til objekt; til en den profesjonelle samler kunnskap «*om*» – og ikke «*for*». I stedet for at skjemaet fasiliterer for at den profesjonelle «ser hver enkelt», slik Martin mente at det gjorde, vil det ifølge Smith (2005) skape distanse og virke objektiverende. Denne måten å skape «fakta» eller kunnskap på er til forveksling lik slik Smith mente at mye sosiologi og annen samfunnsforskning gjøres og skrives. Hun mente også at slik «kunnskaping» har alvorlige sider ved seg. Ved å utvikle og lese slik kunnskap, kan vi nemlig tro at vi *synliggjør* de viktigste problemene eller ressursene i folks liv. I stedet har vi trolig, ifølge Smith, bidratt til å *fordekke* disse problemene og ressursene ved å snakke med og skrive om folk ved hjelp av NAVs eller samfunnsvitenskapenes kategorier og begreper.

Det kan være stimulerende for tanken å gå tilbake til relasjonen mellom profesjonell og flyktning, og se for oss situasjoner som kunne oppstått om maktforholdet mellom flyktning og profesjonell var snudd på hodet. Da kan vi se for oss en situasjon hvor flyktningen stiller den profesjonelle spørsmål *hen* synes er relevante for sin vei mot jobb og et godt liv i Norge. Vi kan se for oss at flyktningen for eksempel spør om den profesjonelles utdanning, yrkeserfaring, psykiske helse, arbeidsdeling i familien, religion og motivasjon for jobben, og på den bakgrunnen analyserer seg frem til hvor god den profesjonelle vil være til å hjelpe *hen*. Vi kan se for oss at flyktningen kategoriserer den profesjonelle som «et håpløst tilfelle», og som en som mangler ressursene som skal til for å kunne gjøre en god jobb for *hen*. Vi kan også se for oss en mindre hypotetisk og mer realistisk situasjon, med en jevnere maktfordeling, hvor den profesjonelle stiller spørsmål til flyktningen på en helt annen måte enn det en del kartleggings skjemaene vi har fått tilgang til, ser ut til å legge opp til. Vi kan se for oss at den profesjonelle stiller flyktningen åpne(nde) spørsmål, og får frem *hens* erfaringer, ressurser, vurderinger og største utfordringer – et arbeid som av flere grunner kan ta ekstra lang tid i relasjon til flyktninger. Vi kan se for oss at den profesjonelle «bruker tid», men også «hører etter», slik Faiza mente at flinke profesjonelle gjorde. Faiza nevnte også at disse «tenker sammen med» den de skal hjelpe (Magnussen, 2020a, s. 72). Det tolker vi dithen at disse profesjonelle har gitt fra seg en del av sin makt til den de skal hjelpe, og slik øker likeverdigheten i relasjonen.

I våre samtaler med flyktninger og NAV-ansatte finner vi også mange fortellinger om slike relasjoner. Noen av de NAV-ansatte som møter flyktninger på måter som ligner de Faiza beskrev, kom selv til Norge som flyktninger. Flere av disse forteller at de har fått mange mennesker som kolleger har definert som «urealistiske» eller «håpløse tilfeller», i jobb. Deres arbeid viser at det *er* mulig å arbeide på måter som utfordrer den tekstlige styringen, men at dette krever arbeid av de som gjør arbeidet sitt på denne måten. Noen bruker tid og krefter på å *finne* frem til deler av NAV-systemet hvor der kan være rom for deres måter å jobbe på. Alle bruker i tillegg tid og krefter på å *skape* dette rommet, blant annet ved å forklare og forsvare sin måte å arbeide på.

Avslutning

I dette kapitlet har vi forsøkt å vise hvordan noen styrende forståelser – ofte velment og subtilt, og hjulpet av tekstlige verktøy – «orkestrerer» (Bertelsen & Lund, 2023) det som skjer i relasjoner mellom visse kvinner med fluktbakgrunn og profesjonelle og frivillige som prøver å hjelpe dem, og hvordan det resulterer i det vi kaller stakkarsliggjøring. Vi har grunn til å tro at slik stakkarsliggjøring er særlig utbredt i Agder. Vi befinner oss i en region hvor utdannings- og yrkesvalg er mer kjønnsdelte enn i en del andre deler av landet, og hvor kvinner langt oftere jobber deltid enn i resten av landet. Mødre er antakeligvis mer «intensive» mødre i Agder enn andre steder i landet, og arbeidsdelingen i kjernefamilier er særlig kjønnsdelt. Mye tyder på at tradisjonelle kjønnsidealene som kobler menn/forsørgelse og kvinner/omsorg sammen, står særlig sterkt her (Magnussen, 2020b). Situasjonen ser ut til å henge sammen med historiske forhold, deriblant kristendommens rolle (Magnussen, 2020b; Magnussen et al., 2012; Seland, 2020). I tillegg står mange unge utenfor arbeidslivet i Agder (Statistisk sentralbyrå, u.å.), og mye oppmerksomhet rettes mot «tidlig innsats» og mot å motvirke «sosial arv» og «ungt utenforskap» (Magnussen, 2023; Nilsen, 2017). En slik situasjon kan gjøre profesjonelle særlig opptatt av å anerkjenne mødre med fluktbakgrunn sitt arbeid med å «integre» barna sine.

Nevnte regionale særtrekk vil sannsynligvis påvirke profesjonelles og frivilliges tanker om hva slags utdanning og jobb *kvinner* med fluktbakgrunn passer til. Antakeligvis påvirker det også deres tanker om hva *mødre* – og ikke minst *alenemødre* – med slik bakgrunn vil, kan få til og også bør gjøre når det gjelder utdanning og jobb. I tillegg kan også andre

regionale, historiske forhold bidra til stakkarsliggjøring av visse kvinner med fluktbakgrunn. Innledningsvis nevnte vi at slik kategorisering kan forstås som preget av koloniale tankegodts. Misjonering i det globale sør kan forstås som religiøs og kulturell kolonisering, og historisk sett har der vært mye både ytre og indre misjonsvirksomhet i Agder (Seland, 2020). Ifølge Gullestad (2007) har slik aktivitet satt et tydelig preg på norsk kultur, og kanskje har den også satt et særlig preg på sørlandsk kultur. Gullestad viste hvordan misjonærer på «misjonsmarken» i det globale sør fremstilte afrikanere som stakkarslige og hjelpetrengende barn som skulle «reddes» av hvite, kristne mennesker. Hun viste også hvordan de promoterte en forståelse av kvinner i det globale sør som noen vi først og fremst skal synes synd på, og som vi bør redde fra undertrykking. Vår forskning tyder imidlertid på at noen av de som kanskje ser på seg selv som å skulle «redde» kvinner som har flyktet til Norge fra land utenfor Vesten, i realiteten ender opp med å objektivere og undertrykke dem, i godhetens navn. Det er et stort paradoks i «likestillinglandet» Norge.

Litteratur

- Abu-Lughod, L. (2002). Do Muslim women really need saving? Anthropological reflections on cultural relativism and its others. *American Anthropologist*, 104(3).
- Alasow, M. (under publisering). *Læreres arbeid med voksne elever med fluktbakgrunn. En institusjonell-etnografisk studie* [Masteroppgave]. Institutt for sosiologi og sosialt arbeid, Universitetet i Agder.
- Andersson, M. (2022). *Hva er rasisme? En innføring*. Fagbokforlaget.
- Berg, A.-J., Flemmen, A. B. & Gullikstad, B. (2010). Innledning: Interseksjonalitet, flertydighet og metodologiske utfordringer. I A.-J. Berg, A. B. Flemmen & B. Gullikstad (Red.), *Likestilte norskheter. Om kjønn og etnisitet*. Tapir akademisk forlag.
- Bertelsen, B. & Lund, J. (2023). Bruddlinjer som utgangspunkt for analysearbeid i institusjonell etnografisk utforskning. I M.-L. Magnussen & A. C. E. Nilsen (Red.), *Erfaringer med institusjonell etnografi*. Cappelen Damm Akademisk.
- Bhattacharyya, G. (2008). *Dangerous brown men. Exploiting sex, violence and feminism in the war on terror*. Zed Books.
- Bourdieu, P. (2000). *Den maskuline dominans*. Pax.
- Engebrigtsen, A. I. & Fuglerud, Ø. (2009). *Kultur og generasjon. Tilpasningsprosesser blant somaliere og tamiler i Norge*. Universitetsforlaget.
- Fernandes, A. G. & Rugkåsa, M. (2023). *Antirasistisk sosialt arbeid*. Gyldendal.
- Gullestad, M. (2007). *Picturing Pity. Pitfalls and pleasures in cross-cultural communication. Image and Word in a North Cameroon mission*. Berghan Books.
- Hays, S. (1998). *The cultural contradictions of motherhood*. Yale University Press. Herz, M. (2018). Becoming a possible threat: masculinity, culture and questioning among unaccompanied young men in Sweden, *Identities*, 26(4).

- Haaland, H., Magnussen, M.-L. & Wallevik, H. (2021). Å bruke erfaringene til nyankomme mannlige syriske flyktninger til å utforske og utfordre den store norske integreringsfortellingen. I B. Gullikstad, G. K. Kristiansen & T. Sætermo (Red.), *Fortellinger om integrering i norske lokalsamfunn*. Universitetsforlaget.
- Haaland H., Magnussen, M.-L., Wallevik, H. & Frykman, M. P. (2021). Ulike måter å «sikre sted»: flykntingenes fortellinger om integrering inn i et lokalsamfunn i Sør-Norge. I B. Gullikstad, G. K. Kristiansen & T. Sætermo (Red.), *Fortellinger om integrering i norske lokalsamfunn*. Universitetsforlaget.
- Haaland, H. & Wallevik, H. (2016). Comparative reflection. I H. C. G. Johnsen, E. Hauge, M.-L. Magnussen & R. Ennals (Red.), *Applied research in a regional knowledge system. Balancing meaning, meaning and convenience*. Routledge.
- Haaland H. & Wallevik, H. (2017). Frivillig sektor som inngangsport til det norske. I B. E. Johnsen (Red.), *På vandring og på flukt. Migrasjon i historisk perspektiv*. Cappelen Damm Akademisk.
- Kimathi, E. (2022). Construction of a 'traumatized' refugee child in need of safety in Norwegian kindergartens. *Journal of Comparative Social Work*, 17(2).
- Magnussen, M.-L., Repstad, P. & Urstad, S. (2012). Skepsis til likestilling på Sørlandet – et resultat av religion? *Tidsskrift for kjønnsforskning*, 36(3–4).
- Magnussen, M.-L. (2020a). «Jeg er klar til å bidra». Utforskning og utfordring av bakkebyråkraters kategorisering av flyktninger som prøver å komme i jobb i dagens Norge. *Tidsskrift for velferdsforskning*, 23(1).
- Magnussen, M.-L. (2020b). Kjønnede hverdagsliv og likestillingsutfordringer. Variasjoner på Agder og regionale særtrekk. I B. E. Johnsen & K. Vadum (Red.), *Grenseløst Agder – det som skilte og det som bandt*. Cappelen Damm Open Access (NOASP). <https://doi.org/10.23865/noasp.111>
- Magnussen, M.-L. (2023). Becoming a bad mother. Exploring ruling relations in the Norwegian welfare state from the standpoint of a Somali single parent. *Families, relationships and Societies*. Publisert på nett 2.1.23. <https://bristoluniversitypressdigital.com/view/journals/frs/aop/article-10.1332-204674321X16690151461326/article-10.1332-204674321X16690151461326.xml>
- Magnussen, M.-L., Steen-Johnsen, T. & Synnes, K. M. (2023). Følelsesstyrt? Om styringsrelasjoner, følelser og tilgang til ulike ståsteder. I M.-L. Magnussen & A. C. E. Nilsen (Red.), *Erfaringer med institusjonell etnografi*. Cappelen Damm Akademisk.
- Mulinari, D. & Lundqvist, Å. (2017). Invisible, burdensome & threatening: The location of migrant women in the Swedish welfare state. I A. Ålund, C.-U. Schierup & A. Neergaard (Red.), *Reimagining the nation. Essays on twenty-first-century Sweden*. Peter Lang.
- Nilsen, A. C. E. (2017). Bekymringsbarn blir til. *En institusjonell etnografi av tidlig innsats som styringsrasjonal i barnehagen*. [Doktorgradsavhandling]. Universitetet i Agder. <https://uia.brage.unit.no/uia-xmlui/bitstream/handle/11250/2435426/BEKYMRINGSBARN%2bBLIR%2bTIL%2b2017.pdf?sequence=2&isAllowed=y>
- Nilsen, A. C. E. (2021). Professional talk: Unpacking professional language. I P. C. Luken & S. Vaughan (Red.), *The Palgrave Handbook of Institutional Ethnography*. Palgrave Macmillan.
- Nilsen, A. C. E. & Magnussen, M.-L. (2023). Skaping av avvik gjennom fortellinger, samhandling og diskurser. En analyse av 'K is mentally ill': *The Anatomy of a Factual Account* av Dorothy E. Smith (1978). I O. Skarpenes & R. I. Hestholm (Red.), *Sosiologiske analyser*. Fagbokforlaget.
- Rugkåsa, M. (2012). *Likhetens dilemma. Om sivilisering og integrasjon i den velferdsambisiøse norske stat*. Gyldendal Akademisk.
- Seland, B. (2020). Konservative holdninger til likestilling på Sørlandet: noen kulturhistoriske aspekter. I B. E. Johnsen & K. Vadum (Red.), *Grenseløst Agder – det som skilte og det som bandt*. Cappelen Damm Open Access (NOASP). <https://doi.org/10.23865/noasp.111>

- Sennett, R. (2001). *Det fleksible mennesket. Personlige konsekvenser av å arbeide i den nye kapitalismen*. Fagbokforlaget.
- Smith, D. E. (1978). 'K is mentally ill': The Anatomy of a Factual Account. *Sociology*, 12(1).
- Smith, D. E. (1987). *The Everyday World as Problematic. A Feminist Sociology*. Northeastern University Press.
- Smith, D. E. (1990). *The Conceptual Practices of Power: A Feminist Sociology of Knowledge*. University of Toronto Press.
- Smith, D. E. (1999). *Writing the social: Critique, Theory, and Investigations*. University of Toronto Press.
- Smith, D. E. (2005). *Institutional ethnography. A sociology for people*. AltaMira.
- Smith, D. E. & Turner, S. (2014). *Incorporating Texts into Institutional Ethnography*. University of Toronto Press.
- Spivak, G. C. (1985). The Rani of Sirmur: an essay in reading the archives. *History and Theory*, 24(3).
- Statistisk sentralbyrå. (u.å.) *Fakta om innvandring*: <https://www.ssb.no/innvandring-og-innvandrere/faktaside/innvandring>
- Synnes, K. M. (2022). Jeg har ingen grunner til å dra tilbake. Arbeidsledige polske migranternes vurderinger av retur. *Norsk sosiologisk tidskrift*, 6(6).
- Tvedt, T. (2003). *Utviklingshjelp, utenrikspolitikk og makt: Den norske modellen*. Gyldendal Akademisk.
- Walle, T. M. (2010). *A passion for cricket: masculinity, ethnicity and diasporic spaces in Oslo*. [Doktorgradsavhandling]. Institutt for sosialantropologi, Universitetet i Oslo.
- Østby, L. (2011). «Sånn er de» – om kategorisering og samhandling med etniske minoriteter. I B. Berg & T. A. Ask (Red.), *Minoritetsperspektiver i sosialt arbeid*. Universitetsforlaget.